

ELŐSZÓ

Szinte minden nyelvhez, amelyet ma Magyarországon tanulnak és tanítanak, általában háromféle szótár készül: nagy-, kézi- és zsebszótár. A latin nyelvhez írt szótárak csoportjából azonban a legutóbbi kategória soha nem kap túl nagy szerepet. Ennek persze több oka is van. Leginkább talán az, hogy az úgynevezett élő nyelvek használatának elsődleges célja a kommunikáció, és ez alapján könnyen felmérhető, hogy például az angol vagy a német esetében mely szavakra van leginkább szüksége az embernek. A latin egészen más. Aki latinul szeretne tudni, az vagy valamilyen szaknyelv (leggyakrabban orvosi vagy jogi) elsajátítására törekszik, vagy pedig az ókori Róma történetével és irodalmával szeretne eredetiben megismerkedni. Illetve vannak olyanok is, akik a középkori Európa *lingua francájá*t szeretnék megtanulni, vagy az egyházi nyelv iránt érdeklődnek. A szövegmenyiség tehát nemcsak változatos, de hatalmas is, és a cél nem annyira a kommunikáció, hanem a szövegértés és a szövegértelmezés.

Ettől függetlenül mindig akadtak olyanok, akik megpróbálták – valamilyen rendszer szerint – összegyűjteni az általuk legfontosabbnak ítélt latin szavakat; ha úgy tetszik, a latin nyelv szóanyagának magját. Utoljára Tegye Imre szerkesztésében jelent meg 1992-ben *Latin–magyar zsebszótár*, amelyet 1997-ben adtak ki újra, immár diákszótárként, és 2005-ben egy magyar–latin résszel is bővítettek. Korábban a kisméretű latin szótárakra, úgy tűnik, nagyobb volt a kereslet. Természetesen ez elsősorban annak volt köszönhető, hogy a maihoz viszonyítva sokkal nagyobb óraszámokban tanultak és tanítottak latint, már a középiskolákban is, sőt a tananyagban tetemes részét tette ki az aktív nyelvhasználat. A korabeli diáknak nemcsak olvasni és fordítani kellett megtanulni latinul, hanem önálló fogalmazásokat is írt. Mára sajnos, az óraszámok csökkenésével párhuzamosan csökkent a latin nyelv iránti érdeklődés is (hogy melyik a tyúk és melyik a tojás, nem tudom), és a szöveganyag is jelentősen leszűkült, a fogalmazások pedig már nem képezik a tanterv részét. Ez azonban még nem jelenti, hogy lehetetlen volna alapszókincsről beszélni, csupán más szempontokat kell figyelembe venni.

A Magyarországon 1851 óta kiadott, 70-nél is több, latin–magyar és/vagy magyar–latin szótárból, a már említetteket leszámítva 18 viseli a zsebszótár nevet, ezek némelyikét ráadásul több kiadásban is megjelentették. Volt két, igen apró „dióhéjszótár” Sávoly Ferenc neve alatt (Bp. 1912), és akadtak még más névre hallgató, de valójában zsebszótári minőségű darabok is (pl.

Vézner Károly: *Latin–magyar szótár*. Bp. é.n.). Mind közül a legjelesebb valószínűleg az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. által kiadott és egész pontosan tíz utánnomást is megért, Schmidt József-féle *Latin–magyar és magyar–latin szótár* volt, amelynek első kiadása még a múlt század fordulója környékén látott napvilágot (az előszó datálása alapján 1902-ben). Vitathatatlan előnye például, hogy az egyes szócsoportokat tövek szerint rendezi, és így jól elkülöníthető etimológiai szekciókat hoz létre. Takarékosan bánik a hellyel, tömör, és a magánhangzók hosszúságát jelölő ékezetek tekintetében máig az egyik legpontosabb szótár. Kiadták egybekötve, de két külön kötetben is; utóbbi esetben *Latin–magyar*, illetve *Magyar–latin zsebszótár a középiskolák számára* címmel. Ma már azonban csak igen ritkán találni belőle egy-egy példányt valamelyik antikváriumban vagy internetes árverésen.

A kabátzsebekben könnyen elférő, apró, de mégis relatív biztonsággal használható szótár hiányát szeretné pótolni ez a könyvecske, amely több mint 7000 latin címszót tartalmaz. E szóanyag alapját a gimnáziumi tankönyvekben szereplő szövegek alkotják, ezek közül is elsősorban a négykötetes N. Horváth Margit és Dr. Nagy Ferenc szerkesztette tankönyvsorozat. Ez a korpusz a TINTA Könyvkiadó honlapján található latin–magyar szótár és morfológiai elemzőben legtöbbet keresett szavakkal és kifejezésekkel egészült ki. Végeredményben a szótár tartalmazza az ELTE BTK Latin Tanszéke által a hallgatói rendelkezésére bocsátott 800 szavas alapszókincset, és a leginkább közkézen forgó művelkönyv (Nagy F. – Kovács Gy. – Péter Gy.: *Latin nyelvtan a középiskolák számára*. Bp. 2002.) példaszavait, valamint a legfontosabb nyelvtani műszavait is.

A szótár használatával kapcsolatban a következőkre érdemes figyelni:

1. A hónapok és napok nevein kívül, valamint a húsz rövidített *praenomen* feloldásán kívül a szótárban nem szerepelnek tulajdonnevek, és kifejezések is csak kis számban.
2. A latin szótári alakok minden esetben a lehető legtöbb információt hordozzák. Ez többek között azt is jelenti, hogy az első és a negyedik *coniugatio* igéi esetében szokásos *amō 1* típusú rövidítést, miszerint a harmadik és a negyedik szótári alak „szabályos”, és ezért elhagyható, nem használjuk. Egyszóval minden igéhez, amelyeknek létezik a harmadik és a negyedik alakja, ezek az alakok társulnak is. Így a fent említett szó *amō 1*, *-āvi*, *-ātum* alakban szerepel a szótárban.
3. Azoknál a szavaknál viszont, amelyek ragozása és így szótári alakja hiányos, a hiányzó szótári alakok helyén [-] jel áll. Ilyen például a *salveō 2*, [-], [-], a *metuō 3*, *-uī*, [-] vagy az *ēsuriō 4*, [-], *-ītum*. Azon igéknek, amelyeknek *supinuma* nincsen, de *participium instans activi*-je van, a szótári alakja a következő mintát követi: *abnuō 3*, *-nuī*, *-nuitūrus*.
4. Ahol ez a jelölés nem szerepel, ragozhatatlan szóról van szó. Mint pl. *frūgī* vagy *fās n*.

5. A melléknevek szótári alakjai – mivel ezek gondot szoktak okozni – a következőképpen néznek ki:

- I.II. *dēclīnātiō*:
 - *bonus* 3 (feloldása: *bonus, bona, bonum*)
 - *liber* 3 (feloldása: *liber, libera, liberum*)
 - *crēber, -bra, -brum* (feloldása: *crēber, crēbra, crēbrum*)
- III. *dēclīnātiō*:
 - *celer, -is, -e* (feloldása: *celer, celeris, celere*)
 - *celeber, -bris, -bre* (feloldása: *celeber, celebris, celebre*)
 - *fortis* 2 (feloldása: *fortis, forte*)
 - *fēlīx (-īcis)* (feloldása: *fēlīx, fēlīcis*)

6. A tapadószavakat kötőjellel kezdve hozza a szótár. Pl. *-met*.

Néhány tanács a szótár használoinak.

1. A szavakat mindig teljes szótári alakkal érdemes megtanulni, különben könnyen összekeverednek az első szótári elemük tekintetében azonos alakú szavak (pl. *acta, -ae f* 'tengerpart' és *acta, -ōrum n* 'tettek, cselekedetek'), így a kezdeti könnyebbség illúziója az újbóli lapozgatás frusztrációjává válik.
2. Újabbban a tanárok egyre kevesebb figyelmet fordítanak az ékezetekre. Pedig nem csak felesleges vonások ezek, hanem nagyon is összetett szerepük van a latin nyelvben. Ha valaki nem tanulja meg az ékezeteket, nemcsak összekeverheti az olyan alakokat, mint *cēdō* 'lépek' és *cēdō* 'addsa', hanem még nagyobb kínlódást fog okozni neki a versemérték. Hiszen a latin nyelven írt versek túlnyomó része nem ütemhangsúlyos (magyaros), hanem időmértékes verselésű, ahol a hosszú és a rövid szótagok váltakozása adja az ütemet, ha pedig valaki nem tanulja meg, hol hosszú, és hol rövid egy szótag, nem fog tudni verset olvasni. Ha egy tanár az órán nem kér ékezeteket, bátran legyél okosabb nála, és tanuld meg; csak nyerhetsz vele!
3. A szótárban szándékosan nincs megkülönböztetve első, második és sokadik jelentés. A számok könnyen kelthetik azt a téves képzetet, hogy a kisebb számmal jelölt megfelelő „fontosabb”. De mitől is fontosabb valami? Nem ritka, hogy egy szótár által „fontosnak” ítélt jelentés valójában csak nagyon ritkán fordul elő, és nála sokkal gyakoribb a szó „második” jelentése. Ezt a problémát is kerüld el! Egy szó jelentései között ne sorrendet próbálj keresni, hanem logikai kapcsolatot! Ha ez nincs, vagy csak nehezebben található, a szótárban | jellel vezetjük be.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani Bolbás Bettinának a munka első fázisában nyújtott segítségével, Zeke Szilárdnak és Kovács Erzsébetnek hasznos észrevételeikért, Horváth J. Józsefnek, aki nélkül nem ismerném ilyen alaposan a magyarországi latinszótárak történetét, valamint szüleimnek és tanárainknak odafigyelésükért és türelmükért.

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

sing	=	singularis; egyes szám
plur	=	pluralis; többes szám
szem. nm.	=	személyes névmás
birt. nm.	=	birtokos névmás
vszh. nm.	=	visszaható névmás
acc.	=	accusativus (tárgyeset)
gen.	=	genitivus (birtokos eset)
dat.	=	dativus (részeshatározó eset)
abl.	=	ablativus (határozó eset)
voc.	=	vocativus (megszólító eset)
nom.	=	nominativus (alanyeset)